ĦARGA NUMRU 8 - ĦARIFA 2016

NEWSPAPER POST

NISĠET ARTNA

PUBBLIKAZZJONI MAĦRUĠA MIS-SEGRETARJAT TAL-BIEDJA, SAJD U DRITTIJIET TAL-ANNIMALI

5 IL-PRESERVAZZJONI TAŻ-ŻEBBUĠ

9 ĦASS ĠDID GĦAL-MATUL IS-SENA

15 66 FEKRUNA JIEĦDU L-ĦAJJA F'GĦAJN TUFFIEĦA

IL-WERREJ

3 MESSAĠĠ
4 SKEMA TAL-FROTT
5 IL-PRESERVAZZJONI TAŻ-ŻEBBUĠ
6 - 7 SPTAR ĠDID GĦALL-ANNIMALI
8 IL-ĠRADEN TAL-LARINĠ
9 HXEJJEX ĠODDA NUTRITTIVI JITKABBRU FL-GĦAMMIERI
10 RAZEZ DOMESTIĊI SIĠAR U FROTT
11 IT-TJUBIJA TAL-FARAWNI
12 ROKNA TAT-TFAL IL-QOTON
13 RIĊETTA
14 ĦALIB FRISK GĦAL-KULĦADD
15 66 FEKRUNA JIEĦDU L-ĦAJJA F'GĦAJN TUFFIEĦA
16 IL-GIRNA: KENN GĦAR-RAĦĦALA
17 FENEK SELVAĠĠ
18 - 19 FALKUNERIJA F'MALTA
20 ŻBARK ĠDID FIL-MARSA
21 L-IMĦABBA LEJN L-ANNIMALI MINN ETÀ ĊKEJKNA
22 IL-ĠRIEWI
23 GĦERF ĠENSNA

L-EDITORJAL

Għeżież Qarrejja

Dan ix-xahar jagħti bidu għal staġun ieħor, il-ħarifa, u dan ifisser illi wasalna sabiex nerġgħu niltaqgħu permezz ta' din il-pubblikazzjoni. Wara l-ġranet sħan tas-sajf fejn wieħed forsi jistrieħ ftit u jkollu aktar ħin liberu, kif ukoll it-tfal bil-vaganzi jgawdu kemm jistgħu l-baħar u l-festi, dan ix-xahar ta' Settembru jibda jippreparana biex nerġgħu nidħlu lura fir-rutina tagħna.

Dan l-istaġun huwa importanti, wara kollox bħal kull staġun ieħor. Koll-ha fihom karatteristiċi uniċi, u għall-ħarifa għandna nieħdu ħsieb sabiex qabel tibda l-ewwel xita nkunu ppreparati ħalli kemm jista' jkun l-ilma tax-xita ma nitilfuhx, għax dak huwa l-aqwa ilma għat-tisqija. Jibda wkoll iż-żrigħ ta' ħafna prodotti agrikoli, fosthom il-kaboċċi, il-pastard u l-qarabagħli. B'hekk anke naraw xi tibdil fil-kċina wkoll ,għaliex xi platt minestra bnina ma jonqosx.

F'din l-edizzjoni se nsibu informazzjoni dwar kif wieħed għandu jippreserva ż-żebbuġ, artiklu interessanti ferm dwar il-giren, rokna tat-tfal din id-darba b'kompetizzjoni ġdida, u riċetta tal-pudina tal-ħobż bit-tuffieħ u l-ġewż b'zalza tal-għasel.

Qabel nagħlaq nixtieq nirringrazzjakom tal-appoġġ illi qegħdin tagħtu-na permezz tal-paġna li nedejna fuq "facebook". Inħeġġiġkom tingħaqdu magħna fiha għaliex permezz tagħha nwasslulkom l-aħħar informazzjoni relatata mas-settur tagħna.

Tislijiet
Ramona Borg

NISĠET ARTNA

Pubblikazzjoni maħruġa mis-Segretarjat għall-Biedja, Sajd u Drittijiet tal-Annimali

Taqsima Festi Rurali
Ċentru ta' Riċerka u Żvilupp
L-Għammieri, Triq L-Ingiered
Il-Marsa MRS 3303

Ritratt Meħud minn
Joanne Sciortino Trevisan

Koordinatur
James J. Piscopo

Editur
Ramona Borg

Kontributuri
Alden Grima
Andrew Farrugia
Arnold Sciberras
Claire Cauchi
Cristopher Bonnici
David Bartolo
Dennis Sciberras
Emanuel Buhagiar
Jeffrey Sciberras
John Bonnici
Malcolm Vassallo
Philip Aquilina
Philip Camilleri
Richard Lia

Qari tal-provi
Christopher Bonnici
Louis Briffa

Disinn
MAD PROMOTIONS
MARKETING ADVERTISING DESIGN

RODERICK GALDES
IS-SEGRETARJU PARLAMENTARI GĦALL-BIEDJA, SAJD U DRITTIJIET TAL-ANNIMALI

STAĠUN ĠDID B'AKTAR ĦIDMA

Għal ħafna minna, is-Sajf Malti u s-sħana li jġib miegħu jfissru mqar ftit jiem ta' mistrieħ qabel tissokta l-ħidma fl-aħħar xhur tas-sena. F'Settembru u f'Ottubru, il-familji Maltin jerġgħu jidħlu fir-rutina, bit-tfal lura fl-iskejjel tagħna, u għalhekk il-ħajja tissokta.

Nistqarr li huwa ta' pjaċir kbir għalija li l-ewwel inizjattiva li ħabbart wara x-xhur sajfin kienet l-inawgurazzjoni tal-isptar il-ġdid tal-annimali. Filwaqt li kont qed indawwar lill-Prim Ministru mal-isptar il-ġdid wara l-inawgurazzjoni tiegħu, ġibt quddiem għajnejja x-xhur twal ta' ħidma li għaddejna fuq dan il-proġett. Niftakar li meta ġejt affaċċjat bis-sitwazzjoni li l-operatur privat xtaq jieqaf joffri dan is-servizz, kont determinat li ndawwar din il-problema f'opportunità.

Ħadt din l-okkażżjoni, u meta ħriġna t-tender għamilniha ċara li rridu sptar tal-annimali u mhux sempliċiment ċentru. U bħall-isptar tagħna l-bnedmin, dan se jopera 24 siegħa kuljum u b'servizzi oħra relatati. Nieħu din l-okkażjoni biex nirringrazzja lill-operatur il-ġdid talli emmen fil-proġett u investa ħafna aktar milli kien maħsub sabiex ikun tassew faċilità state-of-the-art.

Ftit jiem wara l-inawgurazzjoni tal-isptar iltqajt ma' ħafna minnkom fl-Għammieri għat-tieni edizzjoni tal-Festa tal-Annimali. Waqt il-mixja bil-klieb u waqt li kont qed inżur l-attività ħadt gost ninnota li ġbarna taħt saqaf wieħed numru kbir ta' NGOs u santwarji li jikkontribwixxu ħafna lejn is-settur tal-ħarsien tal-annimali f'pajjiżna.

Iżda l-ħidma ma tiqafx hawn. F'dawn il-jiem se nkun qed inżur il-biċċerija ta' Malta biex nara x-xogħol kontinwu li għaddej f'din il-faċilità. Għalkemm wieħed forsi ma japprezzax biżżejjed dak li jiġri fil-Marsa, ta' min ifakkar illi l-biċċerija għandha rwol ċentrali għaliex min hemm irid jgħaddi parti sostanzjali mil-laħam li nipproduċu. Dan jitlob standards għolja ta' iġjene u kwalità. B'xorti tajba, l-investimenti li għamilna fl-aħħar tliet snin ħallew il-frott, u t-theddida li Malta kellha mill-Kummissjoni Ewropea li se tagħlaq il-biċċerija issa sfaxxat.

Din hija biss parti żgħira mill-ħidma li għandna quddiemna f'dawn il-ġimgħat. Nispera li ssibu din l-edizzjoni ta' "Nisġet Artna", li issa waslet fit-tmien ħarġa, interessanti u informattiva bħal dejjem.

Tislijiet,

Roderick Galdes

ĦAXIX, FROTT U ĦALIB FRISK GĦALL-ISTUDENTI FL-ISKEJJEL

L-Aġenzija għall-Pagamenti Rurali (ARPA) hi responsabbli li tamministra diversi skemi li jħallu diversi benefiċċji. Fost l-aktar skemi magħrufa hemm l-Iskema tal-Frott u l-Ħaxix għall-iskejjel, skema li ġiet imnedija fis-sena 2009 u ser titkompla anke fil-programm il-ġdid.

L-iskema tal-frott hi maħsuba sabiex tippromwovi l-ħtieġa ta' dieta bilanċjata fost it-tfal u sabiex teduka dwar l-importanza tal-frott u l-ħaxix għas-saħħa. L-interess u l-parteċipazzjoni f'din l-iskema hija għolja ferm u kull sena jibbenefikaw xejn anqas minn 30,000 student u studenta Maltin u Għawdxin, f'aktar minn 130 skola pubblika, indipendenti u tal-Knisja.

Din l-iskema hi ffinanzjata 75% mill-Unjoni Ewropea u 25% mill-Gvern Malti, u tiffinanzja x-xiri u t-tqassim ta' varjetà ta' frott u ħxejjex illi jingħataw b'xejn, darba fil-ġimgħa, lil kull student matul is-sena skolastika kollha, inkluż ukoll fi Skola Sajf.

L-iskema tal-Ħalib bdiet fis-sena 2010 u hija wkoll maħsuba sabiex trawwem fost it-tfal tal-iskola kultura ta' konsum ta' prodotti alimentari li huma tajbin għas-saħħa. Din l-iskema hi ffinanzjata kompletament mill-Unjoni Ewropea u tkopri spejjeż relatati max-xiri u t-tqassim ta' porzjonijiet ta' ħalib u prodotti magħmula mill-ħalib fl-iskejjel pubbliċi, tal-Knisja u kif ukoll dawk privati matul is-sena skolastika kollha. Għalkemm għad hemm lok għal parteċipazzjoni akbar, tajjeb jingħad illi grazzi għal din l-iskema jibbenefikaw madwar 15,000 student u studenta f'Malta u Għawdex, u aktar minn 40 skola.

Importanti li jissemma wkoll illi bħalissa għaddej xogħol sabiex minn Awwissu 2017, dawn iż-żewġ skemi jingħaqdu f'waħda sabiex issir simplifikazzjoni fit-twettiq ta' dawn iż-żewġ skemi, biex b'hekk jittaffa ftit mill-piż amministrattiv fuq l-awtoritajiet u fuq l-iskejjel, kif ukoll titwessa' l-għażla ta' prodotti li jkunu qegħdin jitqassmu.

SKEMI OĦRA

Lil hinn mill-iskejjel, l-ARPA tamministra wkoll skema ta' għajnuna għal min irabbi n-naħal. L-iskema tal-Apikoltura bdiet fis-sena 2010 bil-ħsieb li tgħin lill-industrija tat-trobbija tan-naħal u dik tal-produzzjoni tal-għasel u prodotti relatati sabiex il-ħidma tagħhom tkun aktar produttiva, sostenibbli u kompetittiva, anke meta mqabbla mal-industriji ta' barra.

Din l-iskema, iffinanzjata 50% mill-Unjoni Ewropea u 50% mill-Gvern Malti, tipprovdi għajnuna teknika għal korsijiet u pubblikazzjonijiet għal min irabbi n-naħal, għajnuna kontra l-firxa tal-Varroa b'forniment ta' trattament u riċerka, għajnuna għat-trasport tan-naħal li tinkludi wkoll ix-xiri ta' tagħmir neċessarju, għajnuna għall-analiżi tal-għasel fil-laboratorji, għax-xiri tal-kolonji tan-naħal, u għax-xiri u t-tnissil ta' rġejjen, kif ukoll għajnuna għall-kooperazzjoni ma' entitajiet speċjalizzati fir-riċerka dwar prodotti tan-naħal tajbin għas-saħħa tal-bniedem. L-applikazzjonijiet għal din is-sena għadhom kif għalqu iżda huwa mistenni li s-sena d-dieħla terġa' toħroġ sejħa ġdida għal applikazzjonijiet ġodda.

L-ARPA tamministra wkoll sensiela ta' skemi maħsuba sabiex itejbu l-kompetittività ta' produtturi agrikoli Maltin u Għawdxin. Dawn l-iskemi huma miftuħa għal dawk l-għaqdiet u l-organizzazzjonijiet ta' produtturi li huma rikonoxxuti mid-Direttorat tal-Agrikoltura u joffru għajnuna finanzjarja abbażi tal-valur tal-produzzjoni ta' prodotti agrikoli. Fil-każ ta' organizzazzjonijiet ta' produtturi tista' tingħata wkoll għajnuna skont il-valur tal-ispiża ta' investimenti eliġibbli għal proġetti partikolari.

Dan l-artikolu nkiteb minn Malcolm Vassallo Senior Manager Agriculture and Rural Payments - EU Internal and External Communication

METODI ALTERNATTIVI KIF NIPPRESERVAW IŻ-ŻEBBUĠ

Fis-Sebgħinijiet kien sar studju intensiv dwar iż-żebbuġ ta' Malta u l-proċess ta' preservazzjoni tiegħu. Dan il-proċess għadu jintuża sal-lum!

Grazzi għal diskussjoni li kelli mas-Sur John Bonnici, f'dan l-artiklu se nsegwu l-proċess dwar kif wieħed jagħmel iż-żebbuġ fis-salmura. Għalkemm hija ħaġa komda li nixtru ż-żebbuġ lest fis-salmura biex imbagħad inqegħduh fiż-żejt qabel nikkunsmawh, insibu nies illi l-gost tagħhom ikun li jagħmlu dan il-proċess huma stess.

Se nagħtu żewġ metodi ta' kif wieħed jista' jinduna li jkun tefa' melħ biżżejjed. L-ewwel metodu ta' kif għandna nżidu l-ammont ta' melħ mal-ilma huwa permezz ta' bajda; kif il-bajda titla' fil-wiċċ tar-reċipjent turi indikazzjoni li nkunu żidna melħ biżżejjed.

Metodu ieħor li ġie ppruvat huwa dan li ġej:

kif jinqata' ż-żebbuġ trid taħslu, imbagħad jitħalla jixxarrab għal għaxart'ijiem fl-ilma ċar, u huwa importanti li dan l-ilma jinbidel kuljum. Kif jgħaddu l-għaxart'ijiem tista' tibda tippakkja ż-żebbuġ f'vażetti. Kemm jista' jkun, il-parti ta' fuq tal-vażett għandha tkun wiesgħa bit-tapp u bil-kamin. Hawnhekk John qalilna li wieħed dejjem irid jimxi fuq il-formola ta' parti melħ oħxon ma' għaxar partijiet ilma. Fi kliem ieħor, jekk nagħmlu tazza bil-melħ irridu nħolluha f'għaxar tazzi tal-istess daqs mimlijin ilma. Ta' min jgħid ukoll illi hawn min ifettel l-ilma ħalli l-melħ jinħall iktar malajr. Permezz ta' kuċċarun nadif inferrgħu din it-taħlita fuq iż-żebbuġ li nkunu diġà tfajna fil-vażetti. Importanti li nagħlqu l-vażetti tajjeb. Tlieta jew erba' xhur wara nistgħu naqbdu mgħarfa tal-plastik biex naraw jekk iż-żebbuġ ikunx sar: jekk naraw li hu tajjeb nistgħu nibdew noħorġuh mis-salmura u nqegħduh fiż-żejt. Is-Sur Bonnici jagħmel enfasi li kemm jista' jkun għandna nużaw frieket jew mgħaref tal-plastik biex ma nagħmlux ħsara liż-żebbuġ.

Għal min iħobb jipprova metodi differenti, iż-żebbuġ nistgħu nippreservawh ukoll bil-ħxejjex aromatiċi billi nużaw dan il-metodu:

wara li nkunu neħħejna ż-żebbuġ mis-salmura, inneħħulu l-għadma u naqsmuh min-nofs. Imbagħad inlestu taħlita ta' ħxejjex aromatiċi: nagħniegħ, merqtux u ħabaq. Sadanittant inkunu lestejna vażetti mdaqqsin u kemm jista' jkun wesgħin minn fuq biex inkunu nistgħu naħdmu aħjar u nibdew nippakkjaw iż-żebbuġ u l-ħxejjex aromatiċi saff, saff, jiġifieri saff żebbuġ u saff ħxejjex aromatiċi.

Meta jidhrilna li nkunu għamilna biżżejjed f'kull vażett, inżidu daqsxejn żejt fil-wiċċ u nagħlqu l-vażett tajjeb. Din it-taħlita hija tajba wkoll bħala kontorn għal mal-ħut.

Dan l-artiklu nkiteb minn Ramona Borg

SPTAR ĠDID GĦALL-ANNIMALI

IL-KOBOR TAL-ISPTAR IPPERMETTA LI JKUN HEMM SEZZJONIJIET DIFFERENTI.

L-Isptar San Franġisk f'Ta' Qali ħa dehra ġdida hekk kif f'dawn il-jiem tlesta x-xogħol kollu meħtieġ biex b'hekk nistgħu ngħidu li se jkollna l-ewwel sptar veterinarju f'Malta.

Wieħed jista' jinnota li apparti dehra mill-isbaħ, l-isptar huwa mgħammar b'apparat ġdid fjamant u bl-aqwa faċilitajiet. L-operatur il-ġdid spjega kif bil-mod li ġie mqassam l-isptar, jista' jsir tindif aħjar u b'hekk ikun hemm aktar indafa għaliex jista' jitnaddaf parti, parti u fl-istess waqt ikun qiegħed jintuża bla problemi. Dan minbarra xogħol ta' infrastruttura li kellha ssir sabiex dan l-isptar jibda jaqdi verament il-ħtiġijiet ta' sptar veterinarju.

Apparti l-bidla radikali li saret fl-istruttura ġiet indirizzata l-problema li kien hemm dwar il-prezzijiet. Dan għaliex ġiet stabbilita lista ta' prezzijiet skont l-intervent u s-servizz li wieħed ikun irċieva. B'hekk kulħadd ikollu linja gwida tal-prezzijiet.

Kwistjoni oħra li kienet tinkwieta lill-pubbliku minħabba l-mard, hija li l-annimali li jinġabru mit-toroq mill-Animal Welfare kienu jitħalltu ma' annimali oħra. Din il-problema ġiet solvuta wkoll għaliex il-kobor tal-isptar ippermetta li jkun hemm sezzjonijiet differenti.

Dan għandu jassigura li l-pubbliku jkollu aktar serħan il-moħħ meta jkollu ħtieġa li jieħu lill-annimali tiegħu għall-kura fl-isptar.

APH
VETERINARY HOSPITAL

IL-ĠRADEN TAL-LARINĠ

Is-siġar tal-larinġ u varjetajiet oħra taċ-ċitru kienu fost l-aktar siġar meqjusa importanti fil-gżejjer Maltin. Frotta bnina, sustanzjuża u itjeb minn ta' Malta diffiċli biex issib. Il-frott tal-larinġ issibu bejn Diċembru u April, żmien pjuttost twil meta ma tantx se ssib frott ieħor lokali. Huma dawn il-fatturi li fil-passat kienu jagħmlu l-ġraden tal-larinġ daqshekk importanti.

Is-siġar tal-larinġ huma siġar delikati u għalkemm jikbru tajjeb fil-klima tagħna jirrikjedu ħafna lqugħ mir-riħ, kif ukoll ammont ta' ilma fix-xhur nixfin tas-Sajf. Għal dan il-għan kull ġardin ikun mgħammar b'ġiebja jew ġibjun imdaqqas - kultant aktar minn wieħed - biex jinħażen l-ilma tax-xita biex jintuża għat-tisqija matul iż-żmien tas-Sajf. Il-ġebel li jinqata' mill-istess ġibjun kien jintuża biex jinbnew il-ħitan għoljin biex iservu ta' lqugħ għar-riħ. Il-ġebel il-kbir jintuża fil-bażi tal-ħitan filwaqt illi l-ġebel iż-żgħir u l-laqx jintuża biex tinbena n-naħa ta' fuq tal-ħajt. Meta l-ġardin ikun mifrux fuq art imdaqqsa, sabiex dejjem titnaqqas is-saħħa tar-riħ, kienu jinbnew ħitan diviżorji u l-ġardin jinqasam fi ċnut differenti.

Fuq kull ġibjun kien jinbena l-plier, kultant anke tnejn, fejn tiddendel it-tarjola biex jittella' l-ilma. Fejn il-bokka kien jinħadem ħawt kbir tal-ġebel u miegħu jkunu mqabbda sensiela ta' kanali tal-ġebel biex iwasslu l-ilma ma' kull rokna tal-ġardin. Kultant issib ġonna li kienu mgħammra bis-sienja fejn l-ilma kien jittella' mill-ġibjun permezz tal-bhejjem.

Fil-ġraden kont issib l-aktar siġar tal-larinġ, iżda kultant issib ukoll siġar oħrajn, bħal tal-ħawħ, tal-lanġas, rummien u naspli. Kultant anke siġar tal-frott eżotiku bħal avokado, banana, kaki u pistaċċa, jew ornamentali bħal ponsjetta. F'xi ġraden issib ukoll il-post fejn titrabba xi qolla jew tnejn naħal u ġieli wkoll xi griebeġ u gallinari għall-fniek u t-tiġieġ.

Ħafna mill-ġraden issibhom fuq wara tad-djar jew mal-ġenb. Il-kobor tal-ġardin jiddependi minn kemm l-okkupant ikun jiflaħ iħallas. Fil-fatt meta naraw id-djar ta' xi baruni jew ta' nies prominenti, aktarx ikollhom ġardin imdaqqas. Xi kultant issib ukoll xi ġardin fir-raba', l-aktar fejn ikun hemm art fertili.

Il-kultura tal-ġraden baqgħet ukoll sas-Sittinijiet, fejn kważi kull min jibni daru kien jaħseb għal xi ġardina żgħira fejn ikun jista' jrawwem nofs tużżana siġar tal-larinġ, mandolin u xi siġra tal-lumi biex iservu l-frott għall-familja.

Illum il-folja nqalbet. Fis-suq issib kull varjetà ta' frott impurtat kważi s-sena kollha, u ħafna mill-ġraden spiċċaw inbnew fi djar u appartamenti. Il-ftit ġonna li baqa', uħud minnhom igawdu minn protezzjoni speċjali ddisinjata għall-ġonna, iżda l-kumplament qegħdin taħt il-kundanna tal-iżvilupp.

Dan l-artiklu nkiteb minn Philip Camilleri, Uffiċjal Xjentifiku fi ħdan is-Sezzjoni Regolatorja.

ĦXEJJEX ĠODDA NUTRITTIVI JITKABBRU FL-GĦAMMIERI

Fl-aħħar snin, is-saħħa tal-bniedem qiegħda tingħata importanza ferm akbar milli kienet tingħata sa ftit żmien ilu. In-nies saret iktar konxja ta' x'tip ta' ikel tikkonsma, kif ukoll tinkludi iktar eżerċizzju fiżiku fil-ħajja ta' kuljum. Huwa għalhekk illi bħala parti mix-xogħol ewlieni ta' dan id-Direttorat huwa li ssir riċerka fuq tipi ta' ħxejjex nutrittivi u ġodda li qed jiddominaw is-swieq barra minn xtutna.

Din ir-riċerka qiegħda ssir ġewwa l-Għammieri, fejn dawn jitħawlu u jitkabbru sabiex bil-mod il-mod inżidu l-għarfien dwarhom mill-att ta' produzzjoni u jibdew jiġu introdotti fis-suq lokali. Permezz ta' dan, wieħed ikun jista' jibda jsibhom faċilment għand tal-ħanut les-ti għall-konsum. Illum ser nitkellmu fuq tnejn minn dawn il-ħxejjex li kabbarna dan l-aħħar.

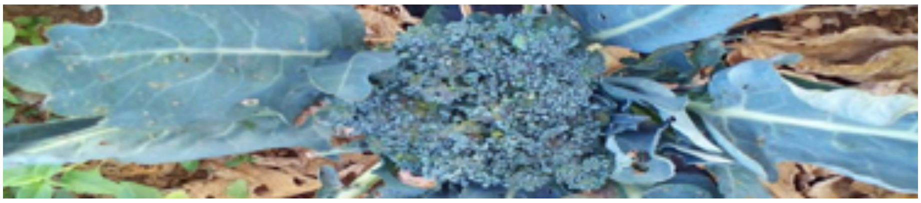

CIME DI RAPA / BROCCOLI RABE

Magħrufa wkoll bħala 'broccoletto' u 'rapini', iċ-'Cime di Rapa' hija ħaxixa li tiġi mill-familja tal-Kromb 'Brassica' li tinkludi wkoll ħxejjex bħal brokkoli u kaboċċi. Din it-tip ta' brokkoli tagħmel fjuretti żgħar fil-forma tal-brokkola li nsibu fis-suq, u madwarhom għandhom weraq illi jittiekel ukoll. Bħala ħaxixa għandha valur nutrittiv għoli ħafna speċjalment fil-vitamina Ċ , fil-pro-vitamina A, fil-Vitamina K, fil-ħadid u l-"folate".

Hija l-ħaxixa ideali għal min ibati bil-mard tal-qalb, tagħti spinta lis-siste-ma immunitarja, kif ukoll tagħmel ġid lill-ġilda, l-għadam u s-snien.

Iċ-'Cime di Rapa' hija komuni fiċ-Ċina u popolari ħafna fil-kċina tal-Italja t'isfel. Meta tixtriha dejjem fittex illi jkollok zokk aħdar sabiħ u weraq skur. Id-dar tista' tinżamm fil-friġġ għal madwar erbat'ijiem.

Mill-prova li saret fl-Għammieri nnutajna li din il-ħaxixa għandha bżonn ħamrija fertili u jkun aħjar jekk titħawwel f'temp mhux daqshekk sħun, imma bejn wieħed u ieħor għal Settembru

KIF TISSAJJAR:

Tista' ssajjarha b'mod sempliċi ħafna billi tgħalliha għal ftit minuti ġo ilma bil-melħ.
Mod ieħor ta' sajran huwa kif tissajjar fin-naħa t'isfel tal-Italja. Qatta' fin daqs tmien tewmiet. Ġo taġen saħħan żewġ imgħaref żejt taż-żebbuġa u ftit butir. Waddab it-tewm u kif tar-ah qed jieħu lewn safrani, itfa' ċ-cime di rapa (li tkun diġa mgħollija). Ħallat kol-lox f'daqqa u dewwimhom daqs żewġ minuti fuq in-nar. Magħhom tista' wkoll iżżid naqra bżar aħmar (felfel), melħ u bżar. Din it-taħlita tmur tajjeb ħafna ma' tip t'għaġin "orecchiette". Tista' sserviha wkoll bi ftit par-meġġjan maħkuk.

KIF TITKABBAR FL-GĦALQA:

Bħala ħaxixa hija ideali għal min jixtieq jibda jkun familjari mal-biedja. Dan għaliex huwa verament faċli biex tkabbarha fil-ġnien jew fl-għalqa. Meta tħawwilha trid tara li bejn pjanta u oħra tħalli wisgħa ta' madwar 20ċm u trid tissaqqa ta' spiss. Għandha bżonn ħafna dawl tax-xemx u ħamrija fertili.

KIF TINTUŻA FIL-KĊINA:

Tista' tintuża kemm mal-insalata flimkien ma' xi ħxejjex oħra bħal tadam, bżar ikkulurit, karrotti u ħjar. Magħha tista' wkoll iżżid xi biċċa sidra tat-tiġieġ mixwija jew landa tonn taż-żejt għal ikla kompluta u nutrittiva.

IL-ĦASSA "CANASTA"

Prova oħra li għamilna kienet dik bil-ħass tat-tip 'Canasta'. Din il-ħassa hija magħmula kbira, tiżen madwar kilo` u għolja madwar 25ċm. Il-lewn tagħha huwa aħdar u fit-tarf tal-werqa tibda taqleb il-kulur għall-aħmar fil-vjola. Titkab-bar f'kull staġun tas-sena iżda nnutajna li tal-istaġun tas-sajf kellha togħma kemxejn mor-ra, filwaqt illi f'temperaturi iktar friski din ikollha togħma ħelwa u pjaċevoli. Bħala ħas-sa timmatura malajr ħafna, għaliex fi żmien xahar kienet diġà waslet biex tinqata'.

Dawn l-artikli nkitbu minn Claire Cauchi, Uffiċjal Agrikolu Anzjan fi ħdan id-Direttorat għall-kompetizzjoni u d-Diversifikazzjoni

RAZEZ DOMESTIĊI MALTIN

Varjetajiet ta' Siġar tal-Frott Uniċi Għall-Gżejjer Maltin

Minkejja li l-arċipelagu Malti huwa milqut minn ħafna riħ u jilqa' ftit wisq mill-ilma tax-xita, u ftit huma dawk l-inħawi fejn issib ilma ġieri s-sena kollha, xorta hawn diversità ġmielha ta' siġar indiġeni. Il-parti l-kbira tas-siġar lokali jifilħu għall-kundizzjonijiet nixfin. Madwar sittin speċi ta' siġar huma kkunsidrati indiġeni u arkeofiti. Madankollu, dawn ma jinkludux il-varjetajiet lokali tas-siġar tal-frott ikkultivati. Meta ngħidu indiġenu jfisser li huwa naturali tal-post, mhux introdott mill-bniedem. Fost dak indiġenu nistgħu nsemmu l-Għargħar, iż-Żnuber, il-Ballut, il-Fraxxnu, ir-Riħan, id-Deru u oħrajn. Siġar indiġeni tal-frott li jistgħu jittieklu mis-siġra stess huma ż-Żagħrun u l-Anżalor. Dawn is siġar ukoll jidhru li hemm forom endemiċi tagħhom, iżda dan għadu għaddej studju mill-awturi dwarhom.

Speċi kkunsidrati bħala arkeofiti huma dawk illi ġew introdotti mill-bniedem fiż-żmien l-antik ta' ħames mitt sena u iktar. Dawn l-ispeċi ġew aċċettati bħala parti mill-flora Maltija. Eżempji ċerti huma siġar li jagħmlu frott jew miżwed tajbin għall-ikel, bħall-Ħarrub, ir-Rummien, il-Lewż, it-Tin u ż-Żebbuġ.

F'dan l-artiklu se niffukaw fuq il-varjetajiet ta' frott imsemmija għal Malta, jew probabbilment jinstabu f'pajjiżna biss. Nibdew miċ-ċitru: insibu l-Larinġ tad-Demm ta' Malta. Din ġiet deskritta l-ewwel darba fl-1747. Oħrajn li jissemmew fil-letteratura antika huma l-Larinġ Twil ta' Malta u l-Larinġ Twil tad-Demm ta' Malta.

Waħda mill-iktar siġar komuni fil-gżejjer Maltin hija ż-Żebbuġa, imma l-varjetajiet lokali huma rari, u jissejħu ż-Żebbuġ Malti, Tal-Bitni u Tal-Bajda. Iż-żebbuġ selvaġġ (Olea europea subsp. oleaster) huwa iktar b'forma ta' arbuxell milli siġra. Il-Ħarruba hija wkoll siġra komuni f'Malta, u jeżistu varjetajiet lokali, għalkemm ma nafux liema huma komuni u liema le. Jissemmew il-Ġidri, l-Aħmar u l-Għasli, skont l-għamla taz-zkuk u l-forma tal -miżwed. Siġar oħrajn komuni fil-pajsaġġ Malti huma l-Lewża u t-Tin. Varjetà lokali li tissemma hija l-Lewż Melliesi ta' Malta filwaqt illi tat-tin huma l-Bżengul Abjad Tas-Sur, it-Tin Abjad ta' Ħal Lija, it-Tin tal-Baħrija u t-Tin Aħdar.

Għall-kuntrarju, siġar tal-frott li mhumiex komuni bħala speċi hawn Malta huma l-Lanġas u t-Tuffieħ. Tliet speċi ta' lanġas selvaġġ jeżistu f'Malta: Pyrus communis, P. Syriaca u P. amygdaliformis, illi kollha huma rari. Il-Lanġas Komuni (Pyrus communis) huwa l-iktar viċin ta' li ġejjin: il-Mascarella ta' Malta, tal-Bambinella, dawk illi jagħmlu l-frott fis-Sajf, u tal-Ħarifa, dawk illi jissemmew l-Angelica ta' Malta u l-Ottobrina jew id-Duchessa ta' Malta.

Rigward tuffieħ, ma jinstabx Tuffieħ Selvaġġ hawn Malta minħabba l-klima sħuna, imma varjetà waħda lokali teżisti: it-Tuffieħa ta' Belludja. Insibu żewġ varjetajiet ta' Naspli li huma n-Naspla Ħelwa u n-Naspla b'qagħda ta` lanġasa, li oriġinaw mill-Buskett.

Jissemmew diversi varjetajiet u forom lokali ta' ħawħ, li huma: il-Ħawħa Bikrija, il-Ħawħa ta' Malta, il-Ħawħa Safra ta' Malta, il-Ħawħa Kbira Bajda tal-Mosta, il-Ħawħ tal-Buskett u l-Ħawħ tar-Rabat. Magħhom jaqa' n-Nuċiprisk Abjad ta' Malta, in-Nuċiprisk Aħmar ta' Malta, u n-Nuċiprisk tal-Armier.

Mid-dehra, 'il fuq minn 120 varjetà lokali ta' għeneb illi nafu bihom huma varjetajiet li oriġinaw lokalment f'pajjiżna. Dawn huma l-Għaġeb ta' Rdum, Twila Sewda ta` Rdum, Beżżul il-Barka, Miġnuna Bajda, Ġellewża Sewda, Ġellewża Ħoxna tal-Madliena, Ġellewża Twila, Ġorbina Bajda, Grinjolin ta' Malta, Insolja Irqiqa Ħelwa ta' Malta, Insolja Maltija Morra, Insolja Maltija Rqiqa, Insolja Sewda ta' Għajn Tuffieħa, Insolja Sewda tal-Inbid, Insolja ta' Burnaħħala, Insolja ta' Ġennaru, Insolja tal-Ġnien Fieres, Insolja tal-Għassari, Insolja tal-Girgentina, Insolja tal-Ġnejna, Insolja Twila Ħamranija, Insolja Ħadra tal-Bjar, Iswed ta' Bieka, Iswed tal-Ħawwief, Iswed ta' Maimaz, Tal-Imtarfa, Marsusa, Sewda tan-Naħal, Marsusa tan-Nebbiet, Il-Melliħija, Miġnuna Bajda tar-Rabat, Miġnuna tal-Lixx, Miġnuna tal-Pellegrin, Muscatell Iswed tal-Għasri, Muscatell tal-Għasafar, Muscatell tan-Nebbiet, Nebbieta ta' wied Ħażrun, Nebbieta ta' Wied Liemu, Nigrua, Zakk in-Nagħġa, Serkużana tal-Ġnien Fieres, Serkużan tal-Ibjar, Sewda ta' Moħħha Iswed tal-Laħam, u Dielja ta' Zammit-Gauci.

L-Insolja t'Għawdex, il-Frawla Maltija, il-Banana ta' Malta u l-Bajtar ta' Malta, probabbilment huma varjetajiet barranin b'isem Malti.

Ħafna minn dawn il-varjetajiet huma antiki għexieren ta' snin, u l-ewwel dokumentazzjoni komprensiva saret minn Borg, fl-1922. Għadna sal-lum nivverifikaw b'modi xjentifiċi jekk il-lista preċedenti hix korretta, u nappellaw lill-pubbliku jgħaddilna kull informazjoni possibbli biex 'il quddiem inkunu nistgħu nagħtu stampa aktar ċara tar-razez domestiċi ta' siġar tal-frott li oriġinaw minn pajjiżna.

Għal aktar informazjoni nħeġġigkhom iżżuru https://www.facebook.com/Columbatopia.

Hajr lil Andre Sciberras tar-ritratti.
Dan l-artiklu nkiteb minn: Arnold u Jeffrey Sciberras, Ricerkaturi fuq il Biodiversita'

QATT DOQT IT-TJUBIJA TAL-FARAWNI?

Il-Farawni hija tajra oħra tat-trobbija, li forsi mhix daqshekk popolari magħna l-Maltin. Dan l-aħħar snin sar aktar jitrabba minn delettanti u esebituri tat-tjur, iżda propjament din hija tajra li titrabba għall-konsum tal-laħam.

Il-Farawni, oriġinarjament huma endemiċi għall-kontinent Afrikan fejn għadhom jinsabu fl-istat naturali sal-ġurnata tal-lum. Jeżistu numru ta' speċi differenti ta' Farawni li jagħmlu parti mill-ordni tat-tiġieġ, faġani, perniċi u familji simli oħra. Ir-razza domestika ġiet imnissla mill-ispeċi tal-"Helmeted Guineafowl" (Numida meleagris) li tassew jixtiebħu fid-dehra. Jeżistu bosta lwien ta' Farawni domestiċi, l-aktar popolari l-griż ċombi bit-tikek bojod. Tista' ssib ukoll il-griż ċar, l-iswed, jew baqri li jkun bit-tikek bojod jew bla tikek. Jeżisti l-abjad sħiħ ukoll. Mhux daqshekk faċli biex nagħrfu l-irġiel min-nisa, iżda ġeneralment l-irġiel ikollhom il-qarn u l-imsielet daqsxejn akbar minn tan-nisa u f'qagħda aktar miftuħa. Metodu tajjeb biex jingħarfu hija l-għajta: in-nisa biss jgħajtu għajta b'żewġ noti.

Il-Farawni jbidu bejn 25 u 30 bajda iżda mhux in-nisa kollha joqogħdu qrajjaq. Il-bajd mhuwiex ta' daqs kbir u jkun kważi tond u ġej għall-ponta fin-naħa ta' fuq, ta' lewn fil-ħamrani u għandu qoxra tassew ħoxna u f'saħħitha. Il-flieles jieħdu bejn 26 u 28 jum biex ifaqqsu u jibdew jiġru u jnaqqru ftit mumenti wara li jfaqqsu; bħall-flieles tat-tiġieġ. Il-flieles tal-Farawni huma kemxejn suxxetibbli għal umdità żejda, speċjalment għaċ-ċaflis. Jekk nevitaw sitwazjonijiet bħal dawn nistgħu ngħidu li l-flieles tagħhom huma tassew f'saħħithom u faċli biex jitrabbew.

Il-Farawni jipproduċu ammont konsiderevoli ta' laħam, u huwa tajra mill-itjeb! Ikun tajjeb li wieħed jipprova jduqu għax jipprovdi platt ta' kwalità b'differenza! Tajjeb li wieħed ikun jaf illi l-Farawni jkollu tebgħa sewdinija fuq il-ġilda fil-parti t'isfel ta' dahru li hija karatteristika normali ta' din it-tajra, li faċilment wieħed jaħseb li dan huwa laħam marid jew infettat b'xi ħaġa. Il-bajd jista' jittiekel ukoll iżda jkun daqsxejn qawwi fit-togħma. Jeżisti wkoll suq għar-rix tal-Farawni li jintuża għat-tiżjin jew anke ġieli ma' ħwejjeġ ta' ċerta moda. Tajjeb li ngħidu li dan ir-rix huwa By-product tal-produzzjoni primarja tal-laħam tal-Farawni, u mhux ikunu qegħdin jinqatlu dawn it-tjur speċifikament għar-rix tagħhom. Anzi f'dan il-każ inkunu qed nagħmlu użu minn xi ħaġa li kieku ntremiet.

Il-Farawni għandhom użu wkoll f'sistemi ta' biedja organika, għaliex huma jieklu ammonti kbar ta' insetti, u b'hekk nevitaw l-użu tal-pestiċidi. Ma stajtx nikkonkludi dan l-artiklu mingħajr ma nsemmi xi ħaġa importanti fuq il-Farawni, li hija l-għajta. Dawn it-tjur għandhom għajta partikolari u għolja ħafna, li jagħmluhom storbjużi ħafna speċjalment meta jaraw xi ħaġa li mhux tas-soltu jew xi persuna ġdida, tant illi nistgħu nqisuhom bħala klieb tal-għassa jew aħjar alarm. Din il-karatteristika tista' tkun ta' vantaġġ għal min jgħix f'żona rurali iżda tkun problema jekk nippruvaw inrabbuhom ġo xi bitħa għaliex żgur illi jkellmuna l-ġirien.

Lewn Baqri

Lewn Abjad

Dan l-artiklu nkiteb minn Philip Aquilina, Uffiċjal Agrikolu Anzjan fi ħdan is-Sezzjoni tal-Annimali.

ROKNA GĦAT-TFAL

Claire Cauchi

merlin library
Mountbatten Street, Blata l-Bajda | Bisazza Street, Sliema
T. 21234438 | mail@merlinlibrary.com
www.merlinlibrary.com | facebook.com/merlinlibrary

IL-QOTON

KIF INTOM TFAL?

Nispera li ħadtu gost waqt il-vaganzi tas-sajf. Issa li ħadtu waqfa sew mill-iskola min jaf kemm kontu ħerqanin biex terġgħu tiltaqgħu ma' sħabkom. Min jaf kemm tkellimtu dwar dak illi għaddejtu minnu f'dan is-sajf! Issa moħħkom hemm ħalli tmorru tajjeb matul din is-sena ta! Tinsewx... dalwaqt jiġu l-ewwel vaganzi fil-bidu ta' Novembru.

Illum ser nitkellmu fuq il-pjanta tal-Qoton. Din ix-xitla ftit li xejn għadna nsibuha fl-għelieqi ta' madwarna u huwa għalhekk illi qegħdin nippreservawha fl-Għammieri biex ma tintilifx għal kollox.

Fi żmien il-Kavallieri (1530 – 1798), l-industrija tat-tkabbir u l-esportazzjoni tal-qoton kienet ferm importanti għal pajjiżna. Nistgħu ngħidu li kien il-prodott ewlieni tal-bidwi Malti, u mhux talli kien hawn suq tajjeb għalih, iżda wkoll kien iġib prezz tajjeb ħafna għal dak iż-żmien. Il-Maltin kienu jużawh biex jagħmlu d-drapp, u ħafna familji kienu jaqilgħu l-għajxien tagħhom minnu. Tista' tgħid illi l-qoton kien jipprovdi xogħol mhux biss għall-bdiewa, iżda wkoll għal ħafna nisa li kienu jaħdmuh minn ġewwa djarhom.

Fis-Seklu Ħmistax tant kien hemm dħul finanzjarju mill-qoton, illi l-pajjiż seta' jħallas l-ispejjeż tas-swar tal-Imdina. Ix-xitla tal-qoton tidher saħansitra fl-arma tal-Gran Mastru Cottoner, u wieħed isibha anke mnaqqxa fl-arma tal-istess Gran Mastru li tinsab fuq l-altari tal-knisja ta' San Girgor fiż-Żejtun.

Mal-wasla tal-Franċiżi, l-industrija tal-qoton ħadet daqqa ta' ħarta. Apparti minn hekk, fl-istess żminijiet ħakmet pajjiżna l-marda tal-pesta, u din ukoll, xi ftit jew wisq affettwat ħażin. Maż-żminijiet bdiet tidħol il-kompetizzjoni minn pajjiżi kbar bħall-Istati Uniti u l-Eġittu, u għalhekk il-bidwi Malti kien jaqbillu li jibda jinvesti fi prodott ieħor biex jagħmel il-qligħ minnu. Kien għalhekk illi l-bidwi beda jinvesti fl-industrija tal-patata, industrija li għadha b'saħħitha sal-ġurnata tal-lum.

KOMPETIZZJONI:

Sib dawn il-kliem dwar il-Flora Maltija fil-kaxxi. L-ewwel tweġiba korretta li tittella' bil-polza tirbaħ ktieb ġentilment mogħti mingħand "Merlin Library".

Ibagħtu l-kupuni tagħkom flimkien ma' isem u kunjom, data tat-twelid, indirizz tad-dar, indirizz elettroniku u numru tat-telefown lill-"Kompetizzjoni Nisġet Artna", Taqsima Festi Rurali, Ċentru ta' Riċerka u l-Iżvilupp, L-Għammieri, Triq l-Ingiered, Il-Marsa, MRS 3303.

Il-kupuni għandhom jaslu sat-28 ta' Ottubru 2016. Din il-kompetizzjoni hija miftuħa għal tfal tal-primarja u s-sekondarja.

Dawn huma l-kelmiet illi għandek issib fit-tisliba:

BALLUT
DERU
FIDLOQQOM
FRIZJA
GHARGHAR
GHOLLIEQ
GLADJOLI
HARRUB
HURRIEQ
KAPPAR
KLIN
PANKRAZJU
PAPOCCI
SAGHTAR
TULLIERA

E	Z	Z	S	M	A	O	R	R	N	K	O	K	Q	K
N	E	T	A	G	X	G	V	A	A	I	I	L	N	A
Q	H	H	Z	S	W	J	K	I	H	T	L	N	L	P
R	N	I	B	R	B	I	M	R	P	G	H	K	R	P
T	U	L	L	I	E	R	A	Q	A	Q	R	G	E	A
M	O	Q	Q	O	L	D	I	F	N	E	P	A	A	R
X	M	H	E	B	T	A	I	Q	K	I	A	Q	H	S
C	H	Q	K	U	J	L	E	P	R	R	P	Q	Z	G
F	U	P	L	Z	O	I	Y	F	A	R	O	L	T	L
A	E	L	I	J	L	H	H	T	Z	U	C	N	O	P
O	A	R	D	L	F	N	A	B	J	H	C	O	N	X
B	F	A	O	B	F	S	L	R	U	O	I	S	P	X
I	L	H	J	W	J	B	A	R	R	A	H	V	Z	A
G	G	U	I	X	L	C	O	Q	Z	U	M	V	B	I
D	E	R	U	T	F	K	F	X	T	C	B	L	L	Q

IR-REBBIEĦ TAL-EDIZZJONI LI GĦADDIET KIEN
ZACK AZZOPARDI

PUDINA TAL-ĦOBŻ BIT-TUFFIEĦ U ĠEWŻ SERVUTA B'ZALZA BL-GĦASEL

Riċetta – Andrew Farrugia Lettur fl-Istitut tal-Istudji Turistici

L-INGREDJENTI **GĦALL-PUDINA**

ħobża tal-Malti
100 gramma zokkor;
3 bajdiet;
50ml krema friska;
2 tuffiħat imqattgħin kubetti u mgħollijin;
3 gramma kannella;
100 gramma żbib imxarrab għal lejl sħiħ fir-rum ismar;
100 gramma ġewż;
kuċċarina vanilla.

L-INGREDJENTI **GĦAZ-ZALZA**

3 mgħaref għasel;
bott żgħir ħalib;
20 gramma butir.

METODU

Xarrab il-ħobż fl-ilma għal madwar kwarta. Agħsar l-ilma sew minn ġo passatur u poġġi ġo skutella kbira.

Itfa' z-zokkor, kannella, vanilla u ż-żbib, u ħallat sew. Imbagħad żid il bajd u l-krema. Fl-aħħar żid it-tuffieħ u nofs il-ġewż. Idlek dixx bil-butir, itfa' t taħlit, u wara l-kumplament tal-ġewż.

Sajjar ġo forn 165c għal madwar 35 minuta.

Iz-zalza ssir billi titfa' l-halib, l-għasel u l-butir ġo kazzola, u sajjar fuq nar bati ghal madwar ħames minuti.

ĦALIB FRISK GĦAL KULĦADD

Fl-aħħar ġimgħat, il-"Malta Dairy Products Limited" nediet prodotti ġodda tal-Benna li huma "lactose-free". Dan ifisser illi għall-ewwel darba, il-konsumatur Malti jista' jagħmel użu minn ħalib u prodotti "lactose-free" magħmulin minn ħalib frisk.

Is-Segretarju Parlamentari għall-Biedja, Sajd u Drittijiet tal-Annimali Roderick Galdes qal illi dan jimmarka pass ieħor 'il quddiem fl-istorja tal-Benna, b'din il-firxa ġdida ta' prodotti li tassigura li l-ħalib frisk jitgawda minn kulħadd. Qal illi filwaqt li fil-bqija tal-Ewropa hemm kriżi kbira għall-produtturi tal-ħalib wara li tneħħew il-kwoti, f'Malta l-Benna hija storja ta' suċċess li tixtri madwar 40 miljun litru ħalib mir-raħħala lokali. Is-Segretarju Parlamentari nnota b'sodisfazzjon li l-Benna ħadet ħsieb ukoll illi dawn il-prodotti ġodda jkollhom prezzijiet kompetittivi ħafna, li jvarjaw minn 15 sa 70 ċenteżmu irħas għal kull litru ta' prodott simili impurtat.

PJANTI MALTIN LI JMORRU LURA FI ŻMIEN IL-BIBBJA

Fl-aħħar ġimgħat daħal fis-suq lokali ktieb ġdid li jieħu perspettiva ferm differenti mis-soltu dwar il-pjanti u l-ortikultura lokali. Il-ktieb ġdid Maltese Plants in the Bible ta' Peter Calamatta jinkludi fih madwar 40 pjanta li nsibu lokalment, u li għandhom post ukoll fil-Bibbja.

F'kummenti lil Nisġet Artna, Calamatta xebbah l-ambjent u l-mod t'għixien ta' żmien il-Bibbja ma' dik rurali f'Malta ta' qabel il-gwerra, u qal li dan kien l-aspett li l-aktar impressjonah waqt ir-riċerka li għamel.

"Ċertu użanzi ta' dak iż-żmien għadek issibhom illum il-ġurnata f'diversi rziezet lokali speċjalment dawk li jinsabu Għawdex. Sfortunatament il-progress u t-teknoloġija moderna dejjem qed inaqqsu l-involviment dirett tal-bniedem u b'hekk ċertu użanzi qed jisparixxu," qal Calamatta.

L-awtur sostna li filwaqt li dan il-proġett kien ilu jberren f'moħħu għal żmien twil, kien fil-ħarifa ta' sentejn ilu li ddeċieda li jibda jara li dan il-proġett jitwettaq.

Wieħed mill-preġji tal-ktieb hu dak li filwaqt li jippreżenta informazzjoni teknika, din hi spjegata b'mod li jifhimha kulħadd u għalhekk tagħmel dan il-ktieb bħala wieħed adattat għal kulħadd.

Kull profitt minn din il-pubblikazzjoni se tingħata lill-Millennium Chapel immexxija minn Fr Hillary Tagliaferro.

L-awtur Peter Calamatta jippreżenta l-ktieb lis-Segretarju Parlamentari Roderick Galdes

66 FEKRUNA

JIEĦDU L-ĦAJJA F'GĦAJN TUFFIEĦA

L-aħħar jiem ta' Settembru fissru t-twelid ta' aktar minn 66 fekruna 'loggerhead', wara li fekruna kienet telgħet fil-bajja t'Għajn Tuffieħa biex tbid fil-bidu t'Awwissu. Kienet xena mill-isbaħ li tara dawk il-fkieren żgħar jagħmlu l-ewwel passi lejn il-baħar biex jibdew ħajjithom fil-baħar Malti.

Dan fisser sodisfazzjon kbir għal ammont ta' voluntiera ta' Nature Trust Malta li ħadu ħsieb joħolqu ambjent tajjeb u protett biex il-bajd ifaqqas. Saħansitra fil-jiem ta' qabel faqqas il-bajd kien hemm tħassib u biża li dawn setgħu ma jfaqqsux minħabba l-maltemp li ħakem lil pajjizna fil-granet ta' qabel.

L-ambjentalisti li kienu jinsabu fuq il-post fil-mument li l-bajd bdew ifaqqsu pruvaw jitfu hafna mid-dwal li jinsabu fuq il-bajja biex il-fkieren li kienu ghadhom kemm ifaqqsu ma jkunux disorjentati. Huma kellhom juzaw ukoll tip ta' dawl infra-red biex jiggwidaw il-fkieren lejn il-baħar.

Dan hu fenomenu naturali rari għal Malta. L-aħħar darba li din it-tip ta' fekruna telgħat tbid f'Malta kien fl-2012 fil-bajja tal-Ġnejna, pero dakinhar il-fkieren kienu baqgħu ma faqqsux. Hemm min jgħid li qabel dik id-darba, il-fkieren kienu ilhom ma jitilgħu fi xtajta f'Malta biex ibidu mis-snin Sittin.

Din it-tip ta' fekruna ghanda kulur ħamrani fil-kannella u hija waħda mil-aktar fkieren komuni li jinsabu ġewwa il-Kosta Atlantika. Minkejja dan, din il-fekruna hija klassifikata li qiegħda fil-periklu ta' estinzjoni mill- Unjoni Internazzjonali tal-Konservazzjoni tan-Natura. Fil-fatt li taqbad, toqtol jew b'xi mod tiddisturba l-fkieren jew il-bajd taghhom huwa pprojbit mil-ligi.

PROFIL

Isem xjentifiku
Caretta Caretta

Daqs
3 piedi (0.9 m) u tizghen madwar 136 kg

Hajja
Il-fkieren nisa jitilgħu fuq il-bajjiet mal-lejl biex ibidu. Huma kapaci ibidu madwar 7 darbiet fi stagun wieħed u jbidu madwar 100 u 125 bajda kull 14-il gurnata. Il-bajd ifaqqsu wara 55 u 65 ġurnata u dan kollu iseħħ matul il-lejl. Huma jdumu ħajjin għal madwar 30 sena.

Diffikultajiet
L-akbar theddida għal dawn il-fkieren huwa t-telf ta' postijiet fejn ibidu. Dan iseħħ kawza ta' żvilupp fuq il-bajjiet u disturbanzi oħrajn bħal dawl fuq il-bajja li jikkawza disorjentazzjoni fil-mument tat-twelid tal-fkieren.

Kont taf?
Dawn it-tip ta' fkieren huma kapaċi jgħumu fl-ilma b' vélocita' ta' 24 km fis-siegħa.

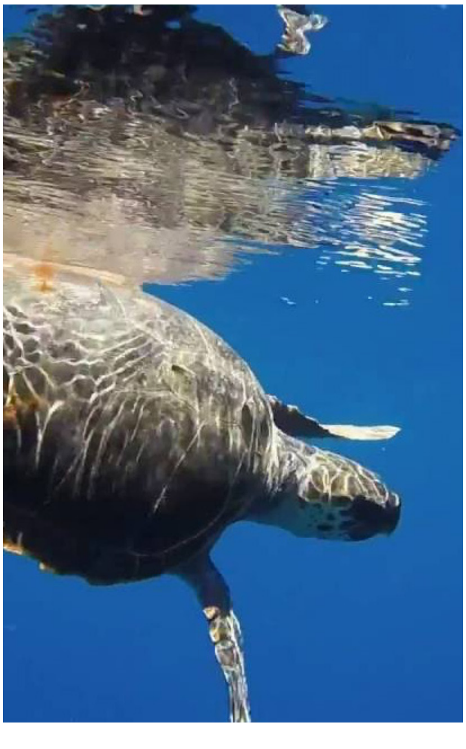

IL-GIRNA: KENN GĦAR-RAĦĦALA

IL-GIRNA HIJA TIP TA' STRUTTURA RUSTIKA LI TIDDOMINA L-KAMPANJA U L-INĦAWI RURALI L-AKTAR FIT-TRAMUNTANA U L-PUNENT TA' MALTA.

Il-kelma "girna" mhix ċara minn fejn ġiet. Aquilina jaħseb li jista' jkun hemm konnessjoni mal-kelma Għarbija "gurn" li ġejja mill-kelma "garan" li tfisser munzell jew borġ ġebel.

Il-giren ma kinux jintużaw bħala abitazzjoni, imma aktar biex il-bidwi jkollu fejn jistkenn mill-elementi tan-natura, u biex ikollu wkoll fejn iżomm l-għodda tal-biedja u l-prodotti tar-raba'. Kienu wkoll iżommu lill-annimali fihom. Mill-banda l-oħra, Johannes Quintinus Haedues li kien membru tal-Ordni tal-Kavallieri ta' San Ġwann, bejn l-1530-1536 kiteb deskrizzjoni fuq Malta, u jsemmi li l-Maltin kienu jgħixu f'tip ta' għar-ix. Teorija oħra fl-istess linja huwa d-dizzjunarju ta' Mikiel Anton Vassalli tal-1796, fejn jiddeskrivi l-girna bħala casa, tugurium, mapale; it. Capanna, casuccia li tfisser illi l-girna kienet dar sempliċi u fqira, użata mir-raħlin.

Minbarra Malta, tipi ta strutturi simili jinsabu f'artijiet oħra, fosthom l-Italja, Franza, Spanja, is-Slovenja, l-Iskozja u l-Irlanda. Kull pajjiż minn dawn jippossiedi binjiet simili, li filwaqt li kollha huma b'karatteristika differenti, fihom xebħ kbir, kemm fl-għamla u kemm fid-daqs.

Girna ta' ċertu daqs fix-Xagħra l-Ħamra fl-inħawi tal-Mellieħa

IL-BINI TAL-GIREN

L-aktar giren komuni huma magħmula minn struttura ċirkolari u l-ħitan huma mibnija b'ġebel li jittarġu 'l ġewwa. Is-saqaf ikun mgħotti bit-torba minn barra u minn ġewwa jista' jkun użat xi xorok ukoll meta jkun bżonnjuż li l-girna tissaqqaf. Il-ħitan u s-saqaf ikunu l-istess, ma jkun hemm xejn differenti, u l-giren ikollhom bieb wieħed u xi ventilaturi. Hemm żewġ tipi ta' bibien. Hemm l-għamla ta' psewdo-arkata u hemm tip ieħor li jikkonsisti f'żewġ pilastri u blata. L-art tkun magħmula minn materjal imbattam ġeneralment ftit 'l isfel mil-livell tal-art ta' barra.

Kif għedna, f'pajjiżi oħra jeżistu strutturi rustiċi simili għal dawk ta' Malta.

Dawn li ġejjin huma eżempji ta' dawn l-għerejjex

Barracca u El Bombo – Spanja. Dawn jinsabu fir-reġjun tal-Katalonja, filwaqt illi fil-gżira ta' Minorca nsibu l-Pont de bestiar.

Both (anke shielings) – L-Iskozja; in-naħat tal-muntanji u l-"highlands" Skoċċiżi.

Cabanne u Borie –Franza. Dawn jinsabu fir-reġjun ta' Provenza, filwaqt li nsibu tip ta' giren li jissejħu Pagliad-diu fuq il-gżira ta' Korsika.

Caprile – L-Italja; fuq il-gżira ta' Elba.

Clochain – L-Irlanda; in-naħa tal-Lbiċ; fil-penisola ta' Dingle.

Crot: giren tondi u Scele: giren rettangolari – L-Isvizzera; in-naħat li huma fruntiera mal-Italja.

Kuja u Hiska – Slovenja; in-naħat illi huma fuq il-fruntiera mal-Italja.

Kummol – Il-Greċja

TIPI TA' GIREN F'PAJJIŻI OĦRA

Kuzan u Brunja – Il-Kroazja; in-naħat tax-xtut fuq il-Baħar Adriatiku.

Mantarah – Il-Palestina; in-naħat ta' Betlehem.

Nawamis – L-Eġittu; il-penisola tas-Sinaj.)

Penetta (anke nuraghe) – L-Italja; fuq il-gżira ta' Sardinja.

Trulli – L-Italja; Alborello - fir-reġjun tan-nofsinhar tal-Pul-ja.

Twlc mochyn – fin-nofsinhar ta' Wales.

Weinbergshaeuschen – Il-Ġermanja; fiċ-ċentru tal-pajjiż qrib Frankfurt, fil-qalba tar-Rhienland.

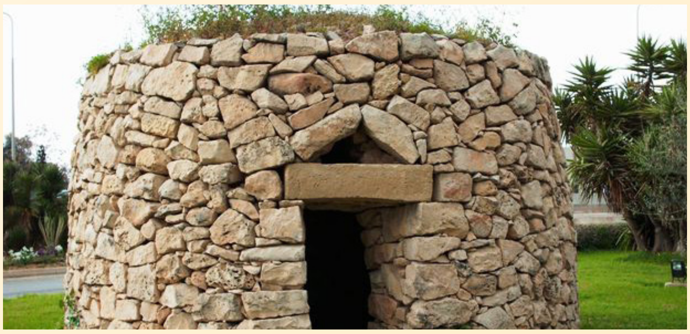

Dan l-artiklu nkiteb minn David Bartolo B (Hons) European Studies (Melit)

IL-FENEK SELVAĠĠ

Il-fenek tal-grixti jew kif inhu l-aktar magħruf il-fenek selvaġġ huwa wieħed mil-ftit speċi mammiferi li nsibu fil-gżejjer Maltin. Għalkemm ħafna jaħsbu li l-fenek selvaġġ kien minn dejjem f'Malta, l-istorja turina xorta oħra. Wisq probabbli kienu r-Rumani li introduċew din l-ispeċi fil-kolonji tagħhom, speċjalment fil-gżejjer żgħar tal-Mediterran. Dan għamluh għax fil-fniek raw sors ta' laħam f'każ ta' xi nawfraġju. Għalkemm f'Malta mhuwiex dokumentat meta ntelqu l-ewwel fniek, li hu żgur huwa li mal-wasla tal-Ordni ta' San Ġwann f'Malta fl-1530, dawn għaddew liġi li tipprojbixxi l-kaċċa tal-fenek selvaġġ speċjalment fuq il-gżira ta' Kemmuna. Il-pieni kienu tant ħorox li saħansitra setgħu jwasslu sa ħames snin qdif fuq ix-xwieni tal-Ordni.

Għall-kuntrarju tal-fenek tat-trobbija, il-fenek selvaġġ jikber biss pied, jiġifieri 30 ċentimetru fit-tul. F'Malta nsibuh taħt żewġ kuluri: xehbi (agouti) u aħmar, illi huwa aktar rari. Is-suf taż-żaqq u d-denb minn taħt huma bojod. Widnejh qosra u għandu għamla tonda. Iqatta' l-ġurnata mistoħbi ġo xi ħajt tas-sejjiegħ, jew ħofor fil-ħamrija li jħaffer huwa stess jew ġo xi ħarq fil-blat. Joħroġ jirgħa fl-għabex u filgħaxija, għalkemm meta l-qamar iqarrab il-kwinta ġieli jqatta' l-lejl barra. Fix-xhur sħan tas-Sajf ġieli ssibu jistrieħ taħt xi ħatba għall-frisk anke mal-ġurnata. Iktar milli taraħ, wieħed jista' jintebaħ bil-preżenza tiegħu permezz tar-redus li l-biċċa l-kbira jkun qrib il-bejta peress li ma jħobbx jitbiegħed wisq. F'każ ta' periklu jintrefa' fuq saqajh ta' wara jxomm l-arja. Jekk iħossu mhedded jagħżel li jew jilbet jew jitlaq jiġri. Meta jiġri jħobb isallab biex ifixkel lill-predatur u juża mogħdijiet li jkun imdorri bihom.

Il-perjodu ta' riproduzzjoni hawn Malta jibda għall-ħabta ta' Frar u jibqa' sejjer sal-bidu tas-Sajf. Il-fenka, wara li titgħammar tieħu xahar biex tferragħ boton li jista' jvarja bejn tlieta u tmint iżrameġ. Il-bejta tibniha ftit jiem qabel tferragħ u tqatta' ftit suf minn taħt għonqha biex iżżommhom sħan. Iż-żrameġ jitwieldu għomja u għerja. Jieħdu madwar xahar biex joħorġu mill-bejta u jibdew ifittxu l-ħaxix. Il-fenka titgħammar dakinhar stess illi tiled. Taf tlaħħaq ħames btan fis-sena skont il-kundizzjonijiet ambjentali. Fin-natura jgħixu medja ta' tliet snin.

Il-popolazzjoni tal-fenek selvaġġ f'Malta hija waħda stabbli għalkemm f'dawn l-aħħar erbgħin sena, żewġ mardiet (il-myxomatosis u l-viral hemorrhagic disease) li sfortunatament ġew minn barra għamlu ħerba kbira, u għalkemm illum bdiet titrabba xi ftit reżistenza, xorta jibqa' l-fatt li kull sena tfiġġ f'xi nħawi.

Il-fenek selvaġġ huwa protett bil-liġi u jista' jiġi kkaċċjat biss permezz ta' liċenzja. L-istaġun jiftaħ bejn l-ewwel ta' Ġunju u l-aħħar tas-sena. Għall-fenek mill-Imnarja sal-Milied, peress illi huwa fil-bikri, il-qawl jgħid illi l-fenkiet ikunu għadhom ireddgħu liż-żrameġ u fl-imwaħħar, jiġifieri wara l-Milied jerġgħu jibdew jaħsbu għall-bejta. Il-fenek jiġi kkaċċjat bil-klieb tal-fenek, nemes u xibka kif ukoll bl-arma tan-nar. Meta l-klieb isibu l-fenek barra mill-bejta jiġru warajh jagħmlu kurriera, li hija geġwiġija ta' għajjat u ġiri. Kif jidħol fil-bejta, il-klieb jibqgħu jinbħu u juru l-kaċċatur fejn jista' jkun li l-fenek daħal. Wara tinfirex ix-xibka u jinħeles in-nemes mill-garżella, li bil-liġi jrid ikun imsarram, biex ma jagħmilx ħsara lill-fenek. Kif joħroġ mill-bejta, il-fenek jitħabbel fix-xibka u jinqabad mill-kaċċatur. Jista' li minflok ix-xibka, il-kaċċatur jispara, u jekk jolqot, jaqbad il-fenek. Il-fenek jittieħed ukoll permezz tal-mixirfa. Il-kaċċatur joqgħod mistoħbi wara ħajt jew mimdud fuq xi xifer u jistenna li l-fenek joħroġ waħdu mill-bejta. Dan isir jew filgħodu kmieni jew qabel jidlam. Ta' min jgħid illi jekk il-popolazzjoni ma tiġix ikkontrollata permezz tal-kaċċa, fis-Sajf, il-fenek selvaġġ jagħmel ħsara kbira fl-uċuħ tar-raba', speċjalment fis-saqwi.

Illum il-ġurnata l-fniek jitrabbew fl-irziezet fuq skala industrijali, u l-bżonn tal-kaċċa għadu biss bħala kontroll għall-ħsara agrikola, imma qabel ma dan ġie ddomestikat dan kien l-uniku mezz kif jispiċċa fuq il-mejda. Wisq probabbli li l-fenek sar il-platt nazzjonali tal-Maltin bħala turija ta' reżistenza għall-projbizzjoni tal-kaċċa tiegħu fi żmien il-Kavallieri. Jidher ukoll illi l-bidu tat-trobbija tal-fniek ġiet introdotta f'dan iż-żmien peress illi il-Kavallieri kellhom kuntatti tajbin mal-Ewropa u ma' ordnijiet monastiċi li bdew id-domestikazzjoni tal-fenek madwar elf u erba' mitt sena ilu ġewwa Franza. Li hu żgur huwa li dak kollu li hu marbut ma' dan l-annimal, sew jekk hija kaċċa, trobbija u kċina tradizzjonali, addottajnieh u llum sar sinonimu mal-ħajja rurali tagħna l-Maltin.

Dan l-artiklu nkiteb minn Alden Grima, Uffiċjal Agrikolu fit-Taqsima tar-Regolamenti għall-Għasafar Selvaġġi.

IL-FALKUNERIJA F'MALTA

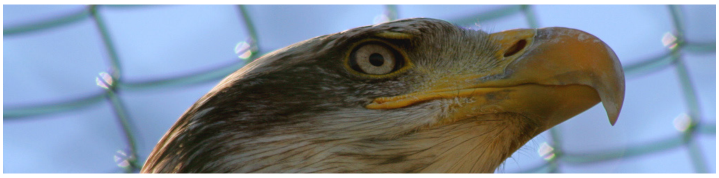

F'Marzu tal-2016 ġiet proposta liġi dedikata għall-falkunerija f'Malta. It-titlu ta' dawn ir-regolamenti ġie stabbilit bħala 'Regolamenti tal-2016 dwar il-Konservazzjoni tal-Għasafar Selvaġġi (Falkunerija)'. Il-ħsieb wara l-introduzzjoni ta' din il-liġi l-ġdida beda mill-bżonn ta' għarfien aktar ċar fil-qafas legali li jirregola l-attività tal-falkunerija kif ukoll sabiex jiġi stabbilit proċess regolatorju li permezz tiegħu l-falkunerija f'Malta tista' tiġi regolarizzata f'konformità mal-liġijiet li jikkonċernaw il-konservazzjoni tal-għasafar selvaġġi, kemm dawk nazzjonali, tal-Unjoni Ewropea, kif ukoll internazzjonali.

Il-liġi proposta timmira li tilħaq dawn l-għanijiet ewlenin:

- JIĠI PPROVDUT QAFAS REGOLATORJU XIERAQ GĦALL-ATTIVITÀ TAL-FALKUNERIJA F'MALTA;

- JIĠI ŻGURAT ILLI D-DELIZZJU JIĠI REGOLAT B'MOD LI JIĠU PERMESSI L-ATTIVITAJIET DIFFERENTI LI JINKLUDU L-ARTI TA' FALKUNERIJA KIF UKOLL LI TIŻGURA LI L-ATTIVITÀ TAL-FALKUNERIJA TIĠI PPRATTIKATA STRETTAMENT SKONT IL-LIĠI NAZZJONALI, TAL-UNJONI EWROPEA U L-LIĠI INTERNAZZJONALI DWAR IL-KONSERVAZZJONI TAL-GĦASAFAR SELVAĠĠI.

KIEN HEMM ŻEWĠ GĦAŻLIET EWLENIN LI MALTA KKUNSIDRAT:

- DIK LI TKOMPLI BIL-METODU PREŻENTI—FEJN L-ATTIVITÀ TA' FALKUNERIJA MHIX REGOLATA TAĦT REĠIM LEGALI SPEĊIFIKU, IŻDA TIBQA' TAQA' TAĦT L-APPLIKAZZJONI TAR-REĠIM REGOLATORJU ĠENERALI STABBILIT MID-DIRETTIVA TAL-GĦASAFAR U REGOLAMENTI GĦAL-KONSERVAZZJONI TAL-GĦASAFAR SELVAĠĠI JEW;

- JINĦOLOQ QAFAS BIEX JIRREGOLA L-FALKUNERIJA TAĦT REĠIM LEGALI SPEĊIFIKU MAGĦMUL APPOSTA U LI JIKKONSIDRA L-ASPETTI RELEVANTI KOLLHA TAL-ATTIVITÀ.

Konsultazzjonijiet fuq l-abbozz tal-liġi saru ma' diversi għaqdiet interessati inklużi: Fridericus Rex Malta Falconers, Malta Falconers Club u l-Assoċjazzjoni Internazzjonali għall-Falkunerija u l- Konservazzjoni tal-Għasafar tal-Priża. Matul il-konsultazzjoni pubblika li kienet miftuħa mit-28 t'Ottubru 2015 sad-9 ta' Diċembru 2015 waslu wkoll kummenti mingħand il-BirdLife Malta, il-MEPA kif ukoll individwi indipendenti. Wara li ġew ikkunsidrati l-għażliet kollha u l-kummenti mogħtija mill-għaqdiet u individwi interessati, ġie stabbilit li l-aħjar alternattiva għas-sitwazzjoni preżenti f'Malta hija sistema li tipprovdi gwida ċara li biha l-falkunerija u attivitajiet relatati jistgħu jiġu pprattikati. Din is-sistema tippermetti li jkun hemm politika aktar ċara biex ninfurzaw u nissorveljaw din il-forma ta' kaċċa speċjalizzata.
Il-liġi l-ġdida għalhekk se tinkludi fiha informazzjoni dettaljata ta' dak kollu li falkunier għandu jkun jaf biex ikun moħħu mistrieħ li qed jipprattika l-falkunerija b'mod legali.

X'TINKLUDI DIN IL-LIĠI

Kull min hu mħajjar jipprattika l-attività tal-falkunerija għandu jkollu liċenzja għaż-żamma u t-titjir ta' speċi tal-falkunerija għall-għanijiet ta' taħriġ, wiri ta' titjir jew għat-teħid ta' speċi kaċċabbli. Din il-liċenzja ġenerali tista' tingħata mit-Taqsima tar-Regolamentazzjoni għall-Għasafar Selvaġġi (il-Wild Birds Regulation Unit). Il-falkunerija għandha tiġi pprattikata biss bl-użu ta' falkuni mrobbijin fil-magħluq, illi jkunu koperti bil-liċenzji kollha neċċessarji u awtorizzazzjonijiet skont ir-Regolamenti dwar il-Kummerċ fi Speċi ta' Fawna u Flora kif ukoll regolamenti oħrajn applikabbli.

Persuni li jżommu speċi tal-falkunerija mrobbijin fil-magħluq bil-għan esklussiv taż-żamma ta' dawk l-għasafar fil-magħluq jew għall-wirja statika u mhux għall-għanijiet ta' titjir, taħriġ, kaċċa jew teħid ta' speċi kaċċabbli bil-falkun, ma jkunux jeħtieġu liċenzja ġenerali tal-falkunerija. Dan mingħajr preġudizzju għar-Regolamenti dwar il-Kummerċ fi Speċi ta' Fawna u Flora kif ukoll liġijiet u regolamenti oħrajn applikabbli.

ikompli f'paġna 19

Fi kwalunkwe mument li persuna tkun qed tipprattika l-falkunerija għandha dejjem ikollha fil-pussess tagħha dawn id-dokumenti:

A) DOKUMENT LI JURI LI L-PERSUNA HIJA MEMBRU TA' ORGANIZZAZZJONI TAL-FALKUNERIJA RIKONOXXUTA;

B) DOKUMENT LI JIKKONFERMA LI L-PERSUNA HIJA KOPERTA B'ASSIGURAZZJONI TA' RISK-JI LEJN TERZI PERSUNI LI TKOPRI L-ATTIVITÀ TAL-FALKUNERIJA;

C) RIĊEVUTA LI TIKKONFERMA LI L-PERSUNA ĦALLSET ID-DRITTIJIET APPLIKABBLI SKONT L-ISKEDA TAL-LIĠI TAL-FALKUNERIJA L-ĠDIDA;

D) LIĊENZJA TAL-FALKUNERIJA VALIDA MAĦRUĠA MIT-TAQSIMA TAR-REGOLAMENTAZZJONI GĦALL-GĦASAFAR SELVAĠĠI GĦAL ĦAMES SNIN;

E) LIĊENZJA SPEĊJALI (SKONT IL-KAŻ).

Ebda persuna li tkun qed ittajjar kwalunkwe speċi tal-falkunerija ma tista' tidħol f'raba', għelieqi, artijiet jew reċint ieħor ta' terzi persuni kontra r-rieda tagħhom. It-titjir ta' kwalunkwe speċi tal-falkunerija għall-għan esklussiv ta' taħriġ jew wiri ta' titjir, iżda mhux għall-għan ta' insegwiment u teħid ta' speċi kaċċabbli, jista' jiġi pprattikat f'kull ħin u matul is-sena kollha.

Fil-liġi l-ġdida wieħed isib ukoll il-multi stabbiliti jekk falkunier jinstab ħati ta' xi reat jew jonqos milli jikkonforma ruħu mal-kundizzjonijiet ta' xi ordni mogħtija leġittimament skont xi dispożizzjoni tar-regolamenti.

Dawn ir-regolamenti se jiġu ppubblikati fil-Gazzetta tal-Gvern u jingħataw lill-falkuniera permezz tal-għaqdiet tal-falkunerija rispettivi tagħhom u permezz ta' avviżi fuq is-sit elettroniku tat-Taqsima tar-Regolamentazzjoni għall-Għasafar Selvaġġi (http://environment.gov.mt/en/Pages/WBRU/Wild-Birds-Regulation-Unit.aspx).

GĦAL DARBA OĦRA FI SKOLA SAJF

SELFIE WITH MY PET

Għat-tieni sena konsekuttiva, id-Direttorat għall-Ħarsien tal-Annimali flimkien mal-Uffiċċju tal-Kummissarju għat-Trattament Xieraq tal-Annimali reġa' pparteċipa waqt l-inizjattiva SkolaSajf. Aktar minn 500 tifel u tifla ħadu sehem f'kompetizzjoni bl-isem ta' Selfie With My Pet fejn l-istess tfal ġew mitluba sabiex jieħdu ritratti mal-annimali favoriti tagħhom. Din l-attività kienet ikkordinata flimkien mal-Fondazzjoni għas-Servizzi Edukattivi.

F'ċerimonja ta' premjazzjoni lir-rebbieħa ta' din il-kompetizzjoni, ċerimonja li saret nhar is-7 ta' Settembru fl-Iskola Primarja tal-Mellieħa, ingħataw xejn inqas minn għoxrin premju mifruxa fuq sitt kategoriji. Għal din iċ-ċerimonja attendew il-Ministru Evarist Bartolo kif ukoll is-Segretarju Parlamentari Roderick Galdes. Interessanti jingħad illi l-premijiet fil-kategoriji kollha kienu jikkonsistu f'kotba relatati mal-annimali.

Minbarra din l-inizjattiva uffiċjali, id-Direttorat flimkien ma' membri mill-Uffiċċju tal-Kummissarju għat-Trattament Xieraq tal-Annimali żaru 25 ċentru ta' Skolasajf f'Malta u Għawdex. F'dawn iż-żjarat għamlu preżentazzjonijiet relatati mal-ħarsien tal-annimali lit-tfal li attendew f'dawn iċ-ċentri. Ta' min jgħid ukoll illi matul dawn iż-żjarat tqassam materjal edukattiv u informattiv lit-tfal kollha preżenti. Id-Direttorat għall-Ħarsien tal-Annimali jirringrazzja lil dawk kollha li taw il-kontribut tagħhom sabiex għal darba oħra din l-inizjattiva kienet suċċess.

Sit Ġdid Ta' Żbark Tal-Ħut Fil-Marsa

Is-Segretarju Parlamentari għall-Biedja, Sajd u Drittijiet tal-Annimali Roderick Galdes inawgura sit ġdid ta' żbark tal-ħut fil-Marsa. Dan se jkun utli biex sajjieda jħottu l-ħut tagħhom hawn qabel jittieħed fil-pixkerija l-ġdida li tinsab fil-viċinanzi.

Il-binja tinkludi uffiċċju tad-dipartiment, "coldroom" u faċilitajiet ta' "service pillar" minfejn is-sajjieda jkunu jistgħu jieħdu provvista ta' dawl u ilma bi ħlas.

Il-proġett jinkludi wkoll kisi mill-ġdid tat-triq li twassal għal dan is-sit, il-bini ta' ħajt imdawwal li jiddefinixxi l-konfini taż-żona, twaħħlu gradi, u ġiet installata sistema tad-dawl ġdida sabiex titjieb is-sigurtà fiż-żona.

Is-Segretarju Parlamentari Roderick Galdes qal illi dan il-proġett ifisser investiment ieħor ta' ftit aktar minn kwart ta' miljun ewro, li minnhom 80,000 ewro kienu ffinanzjati mill-Fond Ewropew għas-Sajd.

L-Onorevoli Galdes sostna li dan il-proġett huwa parti minn proġett akbar tal-gvern, dak illi jara titjib ta' portijiet tas-sajd, fosthom il-Marsa, Marsaskala, San Pawl il-Baħar, ix-Xemxija u l-Imġarr Għawdex. Dawn raw bini mill-ġdid ta' diversi skallijiet, siti ta' żbarki u mollijiet. Huwa żied jgħid li l-mira tal-gvern issa ddur fuq il-bini ta' "breakwater" f'Marsaxlokk.

Roderick Galdes temm id-diskors tiegħu billi rringrazzja lill-ħaddiema kollha tad-Dipartiment tas-Sajd, u lis-Segretarju Parlamentari għall-Fondi Ewropej Ian Borg.

L-IMĦABBA LEJN L-ANNIMALI MINN ETÀ ĊKEJKNA

Emanuel Buhagiar, Il-Kummissarju għat-Trattament Xieraq tal- Annimali

L-EDUKAZZJONI

Il-muftieħ sabiex tingħeleb kull injoranza, sew volontarja kif ukoll involontarja, hija l-edukazzjoni. Għalhekk, l-uffiċċju tagħna, f'inqas minn sentejn illi ilna mwaqqfin, diġà ppubblikajna żewġ kotba li jgħinu lill-qarrejja kollha jifhmu x'qed iseħħ f'dan il-qasam. Il-ktieb "L-Imħabba Tagħna Lejn l-Annimali" li ġie stampat is-sena l-oħra u matul din is-sena tqassam fl-iskejjel kollha fejn ġejna mistednin nagħtu lezzjoni, issa ġie emendat u matul is-sena skolastika li qegħdin nibdew qiegħda tiġi mqassma lill-istudenti u lill-membri tal-istaff il-verżjoni aġġornata. Dan il-ktieb intlaqa' tajjeb ħafna kemm mit-tfal kif ukoll mill-ġenituri u l-għalliema. Kellna ħafna sejħiet fi skejjel differenti, kemm statali, tal-knisja u anke indipendenti. Jiddispjaċina li ma rnexxilniex inżuru l-iskejjel kollha tal-knisja u indipendenti minħabba li ma ġejniex mistednin. Aħna kkuntattjajna kull skola biex nitolbuha l-permess illi mmorru nagħmlu laqgħa għall-istudenti. Kienu l-parti l-kbira tal-iskejjel, madankollu, kien hemm ftit illi forsi ħassew li dan is-settur ma jolqothomx daqstant.

Minbarra dan il-ktieb, matul l-aħħar xhur stampajna ktejjeb ieħor b'differenza. Dan huwa ktejjeb żgħir u fih ftit informazzjoni dwar l-identifikazzjoni elettronika, l-ikel u l-eżerċizzju tal-annimali u l-ħames libertajiet tagħhom. Barra minn hekk, daħħalna bosta attivitajiet immirati għal tfal ta' etajiet u abilitajiet diversi. Fih wieħed isib tpinġijiet u stejjer fittizji qosra li juru s-sehem ta' dak l-annimal fil-ħajja tiegħu u tagħna l-bnedmin, tislibiet bil-Malti u bl-Ingliż u attivitajiet oħra bħal "wordsearch". Dan il-ktejjeb beda jitqassam lill-istudenti ta' "Skolasajf" meta flimkien ma' sħabna tad-Dipartiment tal-Ħarsien tal-Annimali żorna bosta skejjel u biħsiebna nibqgħu nqassmuh lill-istudenti li magħhom nagħmlu l-lezzjoni u l-preżentazzjoni dwar l-annimali.

Minbarra li nqassmu l-materjal, matul il-lezzjoni, permezz ta' Christopher Bonnici li huwa għalliem kwalifikat u jifforma parti mill-uffiċċju tiegħi, norganizzaw preżentazzjoni u diskussjoni mat-tfal. Il-preżentazzjoni tinkludi l-ħames libertajiet tal-annimali, informazzjoni dwar l-identifikazzjoni elettronika u t-tabella li b'liġi trid tkun imdendla ma' għonq il-klieb. L-aħjar issir ukoll mal-qtates biex jekk jintilef ikun faċli li jinstab. Informazzjoni oħra tingħata dwar is-santwarji tal-annimali, dwar l-annimali waqt ix-xogħol u l-isport u għalhekk nuruhom illi anke sabiex nieħdu gost aħna, bl-ebda mod u għall-ebda raġuni qatt m'għandna nabbużaw minnhom, u nagħlqu billi nuruhom min huma ż-żewġ qaddisin patruni tal-annimali.

Dan kif nilħqu lil ulied is-soċjetà Maltija. Lil ulied iktar maturi fl-età nilħquhom permezz tat-tqassim tal-materjal kif ukoll permezz ta' intervisti u programmi fuq stazzjonijiet differenti tar-radju u t-televiżjoni.

SPEZZJONIJIET U RAPPORTI

L-uffiċċju tal-Kummissarju għat-Trattament Xieraq tal-Annimali jagħmel xi spezzjonijiet fuq it-Trattament Xieraq tal-Annimali meta xi persuni jilmentaw li mid-Dipartiment tal-Veterinarji jew dak tat-Trattament Xieraq tal-Annimali jaħsbu li dawn ma għamlux xogħolhom sewwa f'dan ir-rigward. Tali rapporti, wara jistgħu jittellgħu fuq is-sit elettroniku għas-sodisfazzjon ta' kulħadd.

Fuq fuq, dan huwa xogħolna, xogħol illi għandna bżonn inkomplu nistinkaw fuqu sabiex l-imħabba u r-rispett lejn dawn il-ħbieb kbar tagħna jkompli jikber u b'hekk, pajjiżna verament ikun pajjiż matur fejn il-bnedmin u l-annimali diversi jgħixu f'armonija sħiħa flimkien.

IL-ĠRIEWI
U L-BŻONNIJIET NATURALI!

Meta wieħed iġib ġeru ġdid fil-familja, wieħed mill-ħsibijiet ikun kif ser jgħallmu jagħmel il-bżonnijiet tiegħu barra jew fil-post indikat. Huwa importanti li wieħed jaġixxi mill-ewwel, għax iktar ma jikber il-ġeru, iktar tikber il-problema.

Is-sigriet wara l-'house-training' jibbaża fuq il-konsistenza, paċenzja, sabar u rinfurzar pożittiv. L-għan ta' dan huwa biex innibbtu drawwiet tajba u nibnu rabta speċjali mal-pet tagħna.

Ġeru jieħu bejn wieħed u ieħor minn erba' (4) sa sitt (6) xhur biex ikun kompletament 'house-trained', iżda xi ġriewi jistgħu jieħdu anke sa sena. Dan jiddependi skont id-daqs u r-razza. Pereżempju, razez żgħar għandhom 'bladder' iżgħar u metaboliżmu iktar mgħaġġel. Għalhekk ikunu jeħtieġu jaqdu l-bżonnijiet tagħhom aktar ta' spiss. Fattur ieħor huwa fejn u kif kien jgħix il-ġeru qabel ġie għandek. Jaf ikun hemm bżonn naqra għajnuna żejda biex tgħinu jegħleb ċerti drawwiet ħżiena u biex jistabilixxi d-drawwiet tajba mixtieqa.

Waqt it-taħriġ huwa komuni li xi drabi l-ġeru jiżgarra xi naqra. Huwa importanti li tibqa' konsistenti u tkompli bid-drawwa li tieħu lill-ġeru barra mal-ewwel sinjal ta' bżonnijiet. Tgħin ukoll jekk tippremjah meta dan jagħmel xi ħaġa tajba.

Huwa rrakomandat li dan it-taħriġ jibda meta l-ġeru jkollu bejn 12 u 16-il ġimgħa. Ta' din l-età l-ġeru għandu jkollu biżżejjed kontroll tal-bużżieqa u l-musrana tiegħu, u għalhekk ikun kapaċi jikkontrolla aħjar il-bżonnijiet illi jkollu.

Tajjeb li fil-bidu żżomm il-ġeru ġo spazju ristrett. Il-proverbju Malti jgħid "il-kelb ma jħammiġx fejn ixommu". Dan japplika f'dan il-każ, peress illi l-ġeru jibqa' jissaporti jekk l-ispazju ta' madwaru ma jkunx kbir biżżejjed għax idejqu l-ħmieġ viċin tiegħu. Kif il-ġeru jitgħallem li għandu jagħmel il-bżonnijiet barra, tkun tista' gradwalment tagħtih iżjed libertà u tħallih jimraħ madwar id-dar kollha.

WAQT IL-'HOUSE-TRAINING' TAJJEB ILLI SSEGWI DAWN IS-SUĠĠERIMENTI

- **ITMA' LILL-ĠERU FUQ SKEDA REGOLARI U TĦALLIX IKEL MAL-ĠERU L-ĠURNATA KOLLHA;**
- **ĦU LILL-ĠERU BARRA WARA KULL IKLA JEW RAQDA, U B'MOD REGOLARI MATUL IL-ĠURNATA KOLLHA, U L-AĦĦAR ĦAĠA BIL-LEJL;**
- **JGĦIN UKOLL JEKK TIEĦU LILL-ĠERU DEJJEM FL-ISTESS POST GĦALL-BŻONNIJIET TIEGĦU;**
- **OQGĦOD MIEGĦU BARRA STENNIEH SAKEMM ILESTI L-BŻONNIJIET TIEGĦU;**
- **IPPREMJA LILL-ĠERU B'XI ĦAĠA LI JĦOBB, BĦAL XI "TREAT", ĠUGARELL JEW MIXJA QASIRA.**

M'hemmx għalfejn ngħidu, is-sagrifiċċju u l-pacenzja tal-bidu jissarraf fi tgawdija fil-futur.

Dan l-artiklu nkiteb minn Dennis Sciberras koordinatur fi ħdan id-direttorat tal-Ħarsien tal-Annimali.

GĦERF ĠENSNA

Christopher Bonnici

Is-Sliem fi tmiem sajf ieħor. Jidher illi s'issa, bħas-sena l-oħra, daqsxejn xotta l-affari fejn tidħol xita. Nittamaw illi t-temp u n-natura jkunu iktar ħanina mal-bdiewa tagħna ħalli ngawdu l-prodotti tagħhom, speċjalment dawk Maltin. Insomma, tlaqna fl-ewwel wieħed tal-lum:

IL-LBIĊ RIĦ JEW XITA JĠIB

Issa li bdejna l-ħarifa nistennew xi ħalba xita sewwa. Nisperaw illi minbarra li jkollna xita fejjieda u f'waqtha, fl-istess waqt ma tagħmilx iżżejjed b'mod illi tifqa' l-uċuħ tar-raba' u tagħmel il-ħsara jew tweġġa' lin-nies. Meta r-riħ ikun ġej mil-Lbiċ, bl-Ingliż "SouthWest" – meta kont żgħir, għan-naħa ta' Birżebbuġa kienu qaluli li dak ir-riħ nagħrfu għax ikun ġej min-naħa ta' Filfla - aktarx iġib fuq il-gżejjer Maltin xi maltempata, speċjalment meta jkun qed iberraq lejn dawk in-naħat. Fil-fatt għandna qawl ieħor illi jgħid: "Il-Beraq fil-Lbiċ, ix-xita jġib". Qawl ieħor dwar dan ir-riħ jgħid: "Sħab mil-Lbiċ, ix-xita żgur iġib". Bil-kelma "żgur" missirijietna donnhom kienu ċerti li meta jidher is-sħab lejn il-Lbiċ ikun ifisser illi ġej l-ilma. It-tlitt iqwiel kollha juru li dan ir-riħ huwa marbut mal-maltemp.

Il-Lbiċ huwa kkonsidrat wieħed mill-irjieħat li ngħidu li huma "riħ isfel" u għalhekk huwa sinonimu għat-tidlik illi jġib miegħu, speċjalment meta dan ir-riħ jaħkimna fis-sajf; aktarx iġib temp imsaħħab u mdellek. Għal min jemmen illi dan it-temp iġib ukoll ir-riħ, dan minħabba li warajh, ġeneralment idur ir-riħ mill-Majjistral u majjistralata tajba lkoll nafu xi ġġib magħha, kemm riħ qawwi.

GĦOMMA L-ĦARIFA, BARD FIX-XITWA

Dan il-qawl irid huwa pjuttost faċli biex ikun spjegat, minħabba li l-kelma "għomma" hija marbuta mas-sħana, u għalhekk permezz ta' dan il-qawl, l-antenati riedu juruna li meta fil-ħarifa tkun għadha xi ftit jew wisq sħana, ix-xitwa tkun aktar qalilna fejn tidħol il-kesħa.

IL-PUNENT IWIEGĦED U JAGĦTI

U ladarba qbadna mal-irjieħ, mil-Lbiċ nimxu għall-Punent, bl-Ingliż magħruf bħala "West". "Il-wegħda" hija meta jibda jissaħħab; donnu li s-sħab jibda jwiegħed illi ġejja x-xita, u "jagħti" għax meta s-sħab jifforma sewwa u jersaq, ma jgħaddix mingħajr ma jagħmel xogħlu, u għalhekk jagħti l-ilma li jkun inġema' fih. Qawl ieħor dwar dan ir-riħ huwa: "Meta jberraq il-Punent, ikun ilesti għall-maltemp". Dan huwa iktar faċli li jinftiehem malajr, u għalhekk, bħal-Lbiċ, Riħ Punent huwa sinonimu li jġib miegħu l-maltemp.

Nisperaw illi sibtu din ir-rokna interessanti u li min jaf, forsi tgħallimna xi ħaġa flimkien, inkella sservina ta' nostalġija għal meta konna iżgħar fl-età u min jaf kemm kienu jgħidulna għajdut differenti, u filwaqt illi nsellmilkom, jekk Alla jrid, inġedded l-appuntament għall-aħħar ħarġa ta' din is-sena u l-iktar waħda għal qalbi, dik tal-Milied. Tislijiet!

SEGRETARJAT PARLAMENTARI
GĦALL-BIEDJA, SAJD U DRITTIJIET TAL-ANNIMALI